

УДК 378.14.338:001.89

ДОСЛІДНИЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

Самосудова-Грозова О.Б., аспірант
кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту
Херсонський державний університет

Матеріал дослідження спрямований на визначення «дослідницької компетентності майбутніх економістів», як складової їх професійної компетентності. За результатами аналізу наукових праць розкрито досліджувану категорію у відповідності до компетентнісного підходу як пріоритетного теоретико-методологічного підходу до організації професійної освіти. Встановлено, що дослідницька компетентність майбутнього економіста – це спроможність особистості на основі сформованих мотивів і цінностей науково-дослідницької діяльності економіста та системи знань про закономірності її розгортання здійснювати науковий пошук, спрямований на удосконалення професійної підготовки.

Ключові слова: дослідницька діяльність, дослідницька компетентність, компетентність, професійна компетентність.

В статтю обоснована дослідницька компетентність майбутніх економістів як складова професійної компетентності. Результати аналізу наукових праць показали компетентнісний підхід пріоритетним теоретико-методологічним підходом до організації професійного формування. Визначено, що дослідницька компетентність майбутніх економістів – це здатність особистості, яка характеризується мотивами і цінностями науково-дослідницької діяльності економіста і системою знань про закономірності її розгортання, виконанням наукового пошуку з метою підвищення рівня професійної підготовки.

Ключевые слова: исследовательская деятельность, исследовательская компетентность, компетентность, профессиональная компетентность.

Samosudova-Grozova O.B. RESEARCH COMPETENCE AS A PART OF VOCATIONAL COMPETENCE OF FUTURE ECONOMISTS

The study focuses on defining the «research competence of future economists» as a part of their professional competence. The marked category of the future economist is of particular relevance since the economic growth of the country is possible in the presence of such specialists who plan their work on the principles of scientific character and creativity. According to the analysis of scientific works the studied category is considered in accordance with the competence approach. Considerable amount of research has been devoted to the idea of necessity of formation of theoretical and practical search skills of the research competence as a basic which are available to evolve in the process of vocational training and to ensure a self-increase of the future economist. It is investigated that the research competence as a kind of achievement of professional competences is realized through the special forms, methods and means of research, which are socially stipulated by the qualities of the individual (communicativeness, responsibility and creativity, striving for continuous learning, the discovery of a something new and experimental). This well-grounded category is a complex formation and has a certain configuration, which includes the following structural components: engineering, constructional, mobilizing, communicative and organizational competences. It is determined that the research competence of the future economist is an individual's ability that is based on the motives and values of scientific research activity of economist and system of knowledge about regularities of its development, to conduct scientific research aimed at improving of professional training. It promotes the formation of readiness to activity in the economic sphere.

Key words: competence, research activity, research competence, vocational competence.

Постановка проблеми. Вхідження України до європейського та світового соціокультурного, освітнього й економічного простору, розширення міжнародних зв'язків у різних сферах життєдіяльності суспільства потребують ефективного удосконалення підготовки фахівців економічної галузі, які будуть відповідати вимогам сучасності щодо конкурентоспроможності, мобільності, взаєморозуміння і активної співпраці в галузі освіти, культури, науки, торгівлі, виробництва тощо. Отже, нагального вирішення вимагає проблема підви-

щення професійного рівня знань, умінь і навичок майбутніх фахівців в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів і змін у світовій економіці. Тому у вищих навчальних закладах економічного профілю необхідно науково обґрунтувати вимоги до професійної компетентності майбутніх спеціалістів економічної галузі, які задовільнять спрямування освітнього процесу на формування практичних умінь і навичок в процесі різних форм діяльності у виші, і в процесі науково-дослідницької роботи студентів зокрема, застосован-

ня сучасних, продуктивних, інтерактивних методів здобуття фахової, дослідницької компетентності майбутніх економістів. Всі ці завдання можливо розв'язати, розробивши і запровадивши систему базової та професійної моделі дослідницької компетентності у фаховій підготовці майбутніх економістів, обґрунтувати теоретико-методичні засади наступним чином: концептуалізувати поняттєво-категоріальний апарат дослідження; уточнити й конкретизувати дефініції «професійна компетентність», «дослідницька компетентність», визначити організаційно-педагогічні умови формування дослідницької компетентності майбутніх економістів.

Дослідницька компетентність майбутнього економіста набуває особливої актуальності, оскільки забезпечення економічного зростання країни можливе за наявності фахівців, які вибудовують свою роботу на принципах науковості, творчості й креативності.

Ступінь розробленості проблеми.

Аналіз наукових праць свідчить, що вчені визначають різні наукові підходи до професійної підготовки майбутніх фахівців: компетентнісний (Н. Бібік, О. Глузман, О. Дубасенюк, Я. Козлюк, В. Кремень, В. Луговий, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, М. Степко та ін.); акмеологічний (С. Вітвицька, Н. Кузьміна, Л. Рибалко та ін.); суб'єктивно-діяльнісний (С. Максименко, Н. Міщенко та ін.); технологічний (А. Алексюк, В. Беспалько, С. Сисоева та ін.). При цьому компетентнісний підхід розглядається, як такий, що забезпечує високу (належну, сучасну) підготовку майбутніх фахівців, в тому числі майбутніх економістів.

Окремі праці присвячені професійній підготовці майбутніх економістів. Так, підготовка компетентних менеджерів досліджується в роботах О. Аксьонової, В. Бережної, Н. Грозної, Г. Дудки, В. Локишна, Н. Ушакової та інших.

Учені, до кола чіх наукових інтересів входять нагальні питання навчання і професійної підготовки майбутніх економістів, акцентують увагу на тому, що в навчальних закладах відповідного типу не виділяється дослідницька компетентність як специфічний та важливий результат освітнього процесу. У зв'язку з посиленням економічної напруги, переорієнтацією України на європейський вектор економічного розвитку та співпраці емпіричне вивчення цієї складової є особливо актуальним.

Мета дослідження – визначити поняття «дослідницька компетентність майбутніх економістів, як складову їх професійної компетентності.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі досить широко трактується (визначається) поняття «компетенція» (І. Зимня, В. Раєвський, В. Хутмахер, А. Хуторський та ін.), «компетентність» (І. Єрмаков, І. Зимня, Л. Спенсер, С. Спенсер та ін.), «професійна компетентність» (Л. Борисенко, А. Бичок, О. Віденка, Т. Добудько, Я. Кічука, В. Левенцової, А. Маркова, Л. Хоружа, О. Тинкалюк та ін.).

Аналіз наукових джерел свідчить, що наукове пізнання є відображенням у свідомості людини суті явищ дійсності, досягнення закономірностей об'єктивного світу та набуття знань про нього. Як різновид пізнавальної, науково-дослідницька діяльність розкривається у наукових працях Н. Бібік, А. Богуш, В. Гриньової, Н. Кічук, В. Лозової, П. Підкасистого, В. Радула, Г. Щукіної та ін. Дослідники наголошують на тому, що науково-дослідницька діяльність майбутніх економістів передбачає формування у студентів цінностей пізнання, творчості, професійного саморозвитку та самозростання, підвищення ефективності своєї праці, інтелектуально-пізнавальних мотивів (інтересу до змісту діяльності, прагнення оволодіти новим науковим матеріалом, вирішувати протиріччя, виявляти активність, самостійність, долати перепони, бажання проводити науковий пошук з використанням сучасних інформаційно-комунікативних технологій), збагачення знань з методології наукового дослідження в галузі економіки, удосконалення вмінь його здійснювати шляхом використання наукових методів (теоретичних, емпіричних, математичної статистики), розробляти і реалізовувати в подальшому засоби інноваційної професійної діяльності, оцінювати свої здобутки, що дозволяє майбутнім фахівцям досягти професійної успішності, бути конкурентоспроможними, розширювати власний досвід та вдосконалюватися.

Особливий інтерес у контексті нашого дослідження викликає ідея про необхідність формування теоретичних і практичних дослідницьких умінь дослідницької компетентності як базових, котрі здатні розвиватися в процесі професійної підготовки та забезпечувати самозростання майбутнього економіста.

Компетентність, за загальним визначенням, – це здатність людини вирішувати проблеми життєдіяльності, що ґрунтуються на сформованій системі знань, цінностей та досвіді у цілому. Таким чином, компетентною людиною вважають ту, яка є досвідченою й авторитетною у певній галузі. Враховуючи зазначене, виділяють життєву компетентність. На думку Г. Сазо-

ненко, життєва компетентність передбачає «свідоме і відповідальне ставлення до виконання особистістю її життєвих і соціальних ролей» [92, с. 18]. Водночас життєва компетентність, як складна категорія, характеризується інтегративною системою компетентностей у різних видах діяльності людини, у тому числі й професійній та дослідницькій.

Особливо важливо сформувати дослідницькі компетентності у майбутніх економістів, адже зміст їхніх навчальних дисциплін, подальша професійна діяльність визначається швидкими змінами в світовій економіці, на які мають безпосередній вплив наукові досягнення. Сьогодні у практиці освітньої діяльності зі студентами економічних факультетів постають проблеми їх активного залучення до наукової роботи, що сприяє формуванню не лише ґрунтовних знань, а й здатності використовувати форми, прийоми, методи наукової роботи у фаховій підготовці; критично мислити, неупереджено оцінювати нову наукову інформацію, бути науково обізнаними, толерантними, відповідальними, поважати різні точки зору в науковій дискусії.

З огляду на проблему нашого дослідження слід зазначити, що теорія і практика формування професійної компетентності у галузі економіки розглядається у наукових розвідках Л. Борисенко, О. Віденка, Я Кічука та інших. На сьогодні зростає інтерес до вивчення процесу формування у майбутніх фахівців спеціальних компетентностей, дослідницької зокрема.

Сучасні науковці пропонують багато широких визначень поняття «компетентність». На думку І. Зимньої, компетентність є складовою компетенції і характеризується «готовністю людини до актуалізації, емоційно-вольовою саморегуляцією» [42, с. 23]. При цьому вона ці поняття не зводить до тотожних, визначаючи компетенцію як потенційну якість особистості, а компетентність – актуальну, особистісну якість, де комплекс компетенцій визначає зміст компетентності.

Водночас дослідниця відстоює позицію, що компетентність – «ширша за поняття знання», тому що визначається як когнітивним й операційно-технологічним складниками, так і мотиваційним, етичним, соціальним і поведінковим. Ураховуючи це, за її переконанням, компетентність містить у своїй структурі п'ять компонентів:

1) готовність до прояву компетентності (мотиваційний аспект), де готовність розглядається як мобілізація суб'єктних сил;

2) володіння знаннями змісту компетентності (когнітивний аспект);

3) досвід прояву компетентності в різних стандартних і нестандартних ситуаціях (поведінковий аспект);

4) ставлення до змісту компетентності і об'єкту її застосування (ціннісно-змістовий аспект, що виступає як мотиваційний);

5) емоційно-вольова регуляція і результати прояву компетентності» [42, с. 24].

Обґрунтовуючи свої положення щодо сутності «компетентності», І. Зимня акцентує увагу на виділенні чотирьох блоків компетентностей: базовому (аналіз, співставлення, порівняння, систематизація, прийняття рішень); особистісному (відповідальність, організованість, цілеспрямованість), соціальному (адекватність взаємодії з іншими людьми); професійному (адекватність виконання професійної діяльності).

На думку Т. Добудько, професійна компетентність – це єдність теоретичної й практичної готовності до здійснення професійної діяльності. Вона стверджує, що «професійна компетентність охоплює три аспекти: проблемно-практичний – адекватність розуміння ситуації, постановка і ефективне виконання завдань, цілей, норм у конкретній ситуації, готовність до безперервної освіти з метою досягнення професійної мобільності; змістовий – адекватне осмислення ситуації у більш загальному контексті; ціннісний – здатність до адекватної оцінки ситуації, її змісту, цілей, завдань і норм з точки зору власних і загально значимих цінностей» [31, с. 145].

За поглядами Л. Хоружої, професійна компетентність «пов'язана з розв'язанням широкого кола соціальних, культурологічних, психологічних, фізіологічних та інших потреб» [116, с. 18]. Вона акцентує увагу на тому, що компетентність повинна ґрунтуватися на сукупності теоретичних знань, практичних умінь, досвіду, особистісних якостей фахівця, котрі забезпечують ефективність та результативність професійної діяльності. А враховуючи, що дослідницька діяльність є складовою професійної, то забезпечується і її результативність та ефективність. Таким чином, дослідники у поняття компетентність вкладають здатність людини до включення у виконання діяльності у певній галузі, виявлення особистісного ставлення до діяльності та її результату.

Питання формування дослідницької компетентності майбутніх економістів у вищих навчальних закладах продиктоване

в умовах сьогодення вимогами до фахівця, який в процесі залучення до активної студентської науково-дослідної роботи готовий змінюватися та адаптуватися до нових потреб ринку праці – активно діяти, приймати науково вивірені рішення та навчатися впродовж життя.

Економічна освіта сьогодні розв'язує низку важливих задач і проблем за допомогою надзвичайно прогресивних інформаційних технологій, що зумовлює формування у майбутніх фахівців дослідницької компетентності.

Аналіз праць учених, їх визначення дали змогу дійти висновку, що компетентність переважно розглядається як здатність людини до діяльності (в нашому дослідженні – діяльність в економічній сфері), яка базується на конкретних знаннях, уміннях, способах мислення, здатності до спілкування, відповідальності, креативності. Не викликає сумніву, що ці складові (ознаки, підсистеми тощо) можуть виступати як змістові критерії щодо встановлення рівня компетентності фахівця у конкретній (тій чи тій) галузі виробництва, підприємництва, менеджменту тощо.

Вивчення праць, які розглядають теоретичні засади поняття «професійна компетентність» дало можливість визначити її як здатність особистості до ефективного виконання діяльності за певним фахом.

За результатами опрацьованих розвідок дослідників з проблем компетентного підходу у підготовці майбутніх спеціалістів нами визначено блоки, в яких формується дослідницька компетентність: в навчальному аудиторному і позааудиторному процесах. При цьому ми розрізняємо навчальні дисципліни за циклами: соціальні й гуманітарні дисципліни (соціально-особистісна компетентність);

природничо-наукові, математичні (загальнонаукова компетентність) спеціальні дисципліни та курси (спеціальна компетентність); економічні дисципліни (економічна компетентність).

Перелік професійних компетентностей освітнього стандарту вищої професійної освіти за напрямом підготовки 6.030601 «Менеджмент», «Економіка підприємства», «Економічна теорія» свідчить, що дослідницька компетентність є ключовою для майбутнього економіста.

Дослідницька компетентність – складна категорія і вирізняється певною будовою, яка містить такі структурні компоненти: проектувальну, конструктивну, мобілізаційну, комунікативну, організаційну компетентності (рис.1).

Проектувальна компетентність характеризується здатністю використовувати науково-дослідницькі підходи до аналізу, планування, прогнозування діяльності як особистої, так і керованого фахівцем підрозділом підприємства; конструктивна – здатністю прийняття рішень на основі науково обґрунтованих економічних проектів; мобілізаційна – здатністю до мотивації і стимулювання діяльності членів керованого структурного економічного блоку, підрозділу; комунікативна – здатністю конструювання ділових взаємостосунків, організація зв'язку з зовнішнім середовищем; організаційна – здатністю (організація, координування, контроль діяльності).

Зрозуміло, що виокремлені компетентності в своїй основі визначаються самою системою загальноосвітніх та спеціальних знань, які засвоюються як в процесі цілеспрямованого навчання, так і в науково-дослідницької діяльності студентів.

Установлено, що дослідницька компетентність як різновид досягнення професійних компетентностей, реалізується через спеціальні форми, методи, засоби дослідницької роботи, а також соціально обумовлені якості особистості (комунікативність, організаційність, відповідальність, креативність, рефлексивність, прагнення до постійного навчання, відкриття нового, експериментального). Все це сприяє процесу формування професійної готовності в економічній сфері.

Зазначене вище дає підстави стверджувати, що дослідницька компетентність сприяє формуванню профе-

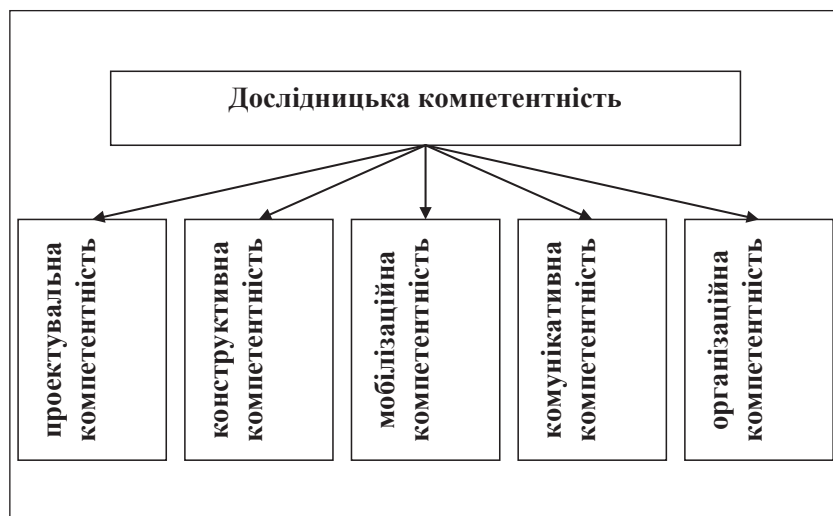

Рис. 1. Структура дослідницької компетентності

сійної компетентності (є соціально обумовленою складовою професійної компетентності) і є інтегрованою динамічною здатністю, що характеризується системою знань і навичок з теорії та практики економіки, визначається особистісною готовністю спеціаліста до їх практичної реалізації на основі постійного застосування науково-дослідницьких форм і методів роботи.

У процесі аналізу наукових досліджень виокремлено основні компоненти дослідницької компетентності майбутніх економістів: освітній, когнітивний, особистісний, діяльнісний, креативний. Освітня складова передбачає наявність системи знань про сутність дослідницької компетентності професійної діяльності майбутнього економіста (управління, логістика, статистика), її функції, місце у системі інших компетентностей.

Когнітивна складова дослідницької компетентності виявляється у набутті майбутніми економістами здатності до аналізу та проектування реальних проблемних ситуацій, до обґрунтованого цілепокладання і науково обґрунтованого ефективного організаційно-управлінського рішення.

Окреслення особистісного компонента зумовлено індивідуальним визначенням мотивів діяльності в економічній галузі, їх ієрархії, проявом особистісних (зокрема, вольових, креативних, пошукових, комунікативних) якостей необхідних успішному економісту у майбутній професійній діяльності.

Когнітивна складова, як відомо, передбачає інтелектуальну пошукову активність студента (постановку і розв'язання в результаті наукового пошуку професійних задач, оцінку їх важливості у майбутньому професійному зростанні, перспективи їх впливу на наслідки проведеної роботи). Водночас професійно-особистісні якості певною мірою опосередковують діяльність за фахом і проявляються у процесі подолання сумнівів і перешкод, уміннях мобілізуватися на досягнення поставлених цілей шляхом попереднього дослідницького аналізу, який приведе до передбачуваного результату.

Діяльнісний (поведінковий) компонент визначає практичну готовність майбутнього економіста до професійної діяльності і характеризується сформованими у процесі теоретичної і практичної підготовки організаційно-комунікативними уміннями, ставленням і умінням активно включатися в діяльність різних структурних підрозділів установ, організацій, підприємств, які займаються вирішенням економічних питань. Виділений компонент характеризує

здатність особистості до виконання діяльності в економічній сфері.

Безумовно, що більшість учених, які досліджують проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема структуру такої готовності до різних видів діяльності, виокремлюють психологічну готовність до реалізації професійних знань, умінь та навичок, в тому числі і проведення дослідницької роботи, набутих в навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів. Ми виходимо у своєму дослідженні з наступного тлумачення поняття готовності: «Готовність – це складне утворення, яке включає не тільки психологічне усвідомлення та прийняття вимог до професійної діяльності, прагнення до розвитку певних якостей особистості і здібностей, але й наявність інтересу до професії, спрямованість на досягнення успіху». При цьому у складній структурі психологічної готовності центральною ланкою виступає мотиваційно-ціннісний компонент, що представляє ієрархію динамічних утворень спонукального характеру.

Висновки. Аналіз наукової літератури дав можливість термінологічного визначення дослідницької компетентності майбутнього економіста як спроможності особистості на основі сформованих мотивів і цінностей науково-дослідницької діяльності економіста та системи знань про закономірності її розгортання здійснювати науковий пошук з метою підвищення рівня професійної підготовки.

Таким чином, ми виходимо на розуміння того, що сформована дослідницька компетентність майбутніх економістів сприяє формуванню готовності до діяльності в економічній сфері, що має складну структуру, представлену освітнім, когнітивним, особистісним, діяльнісним та креативним компонентами.

Формування дослідницької компетентності майбутніх економістів визначаємо як інтегрований процес становлення професійної компетентності, який передбачає певний рівень психологічної готовності особистості (систему мотивів, ціннісних орієнтацій, соціально значущих та професійно спрямованих особистісних якостей), що дозволяють випускникам вищих навчальних закладів економічного профілю бути ефективними у професійній діяльності в умовах конкурентного середовища ринкової економіки.

Подальші розвідки в окресленій проблемі доцільно спрямувати на визначення та обґрунтування педагогічних умов формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців, зокрема економістів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Добудько Т.В. Формирование профессиональной компетентности учителя информатики в условиях информатизации образования: дис. д-ра пед. наук: 13.00.02. / Т.В. Добудько. – Самара, 1999. – 349 с.

2. Зимняя И.А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблеме образования (теоретико-методологический подход) /

И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2006. – № 8. – С. 21-28.

3. Сазоненко Г.С. Молодому учителю: Практико-ориентированный посібник / Г.С. Сазоненко. – К. : Міленіум, 2006. – 166 с.

4. Хоружа Л.Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика. Наукове видання: [монографія] / Л.Л. Хоружа. – К. : Державне вид-во «Преса України». – 318 с.

УДК 371.113:371.14

ЧИННИКИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ КЕРІВНИКА ШКОЛИ

Семанчина В.О., аспірант
кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту
Херсонський державний університет

У статті розглядаються чинники, які впливають на процес формування не тільки майбутнього керівника, а також його управлінської культури – основи успішного менеджменту в будь-якій сфері діяльності. Вивчення та розкриття цього питання сприяє процесу формування управлінської культури особистості. Воно було та залишається нагальним сьогодні в умовах перебудови та переосмислення освітнього простору, євроінтеграції та модернізованого підходу до розуміння людини-професіонала, людини-управлінця з новим критичним сприйняттям дійсності. У статті також вивчаються й нові вимоги до загальної культури управління загальноосвітнім навчальним закладом та трудовим колективом. Розкриваються головні передумови формування управлінської культури сучасного керівника загальноосвітнього навчального закладу та вивчаються основні традиції управління школою сьогодні.

Ключові слова: управлінська культура, управлінська культура керівника загальноосвітнього закладу, передумови та чинники процесу формування управлінської культури, традиції та принципи керування школою.

В статье рассматриваются факторы, которые влияют на процесс формирования не только будущего руководителя, а также его управленческой культуры – основы успешного менеджмента в любой сфере деятельности. Изучение и раскрытие этого вопроса способствует процессу формирования управленческой культуры личности. Этот вопрос был и остается актуальным сегодня в условиях перестройки и переосмысления образовательного пространства, евро интеграции и модернизированного подхода к пониманию человека-профессионала, человека-управленца с новым критическим восприятием действительности. В статье также изучаются и новые требования к общей культуре управления общеобразовательным учебным заведением и трудовым коллективом. Раскрываются основные предпосылки формирования управленческой культуры современного руководителя общеобразовательного учебного заведения и изучаются основные традиции управления школой сегодня.

Ключевые слова: управленческая культура, управленческая культура руководителя общеобразовательного учреждения, предпосылки и факторы процесса формирования управленческой культуры, традиции и принципы управления школой.

Semanchina V.O. FACTORS OF FORMATION OF MANAGEMENT HEAD OF SCHOOL CULTURE

The article examines factors that affect the formation not only of the future leader as well as its management culture – the basis of successful management in any field. Study and disclosure of this issue contributes to the process of formation of administrative culture of the individual. It was and remains urgent today in the restructuring and rethinking educational space, European integration and modernized approach to understanding human-professionals, man-manager with a new critical perception of reality. The article also examines and new requirements for the management of general culture secondary schools and the workforce. Revealed the main prerequisites for the formation of modern management culture of the head of an educational institution and tradition taught basic school management today. The material makes it possible to draw conclusions regarding the formation of management culture and the factors that had led to a new understanding of the concepts of «leader», «leader» and «manager». In terms of modernizing the educational system and the globalization of information and innovative trends of paramount importance is the problem of the individual manager socio-cultural ones. There is a problem and a rethinking of theoretical and practical bases of management culture of the head of an educational institution. It is a prerequisite for the effective performance of their professional duties, creativity and innovative approaches to the educational process, formation of the individual manager as the leader of the staff.

Key words: management culture, management culture of the head of educational institutions, preconditions and factors of formation process management culture, traditions and principles of management of the school.